

“SESSİZİN PAYI”: AFRİKA TARİHİNİ BAĞIMSIZLAŞTIRMAK

Geliş Tarihi/Received: 25.06.2018 - Kabul Tarihi/Accepted: 30.06.2018

Zeynep Arıkanlı
Dr., Galatasaray University
ORCID: 0000-0003-0239-3795
zarikanli@gsu.edu.tr

ÖZ

Bu makale, Türkiye’de hâlâ yeni bir araştırma sahası sayılabilecek Sahraaltı Afrika’ya dair yeni bir tarihyazımının imkânlarını sorguluyor. Buradan hareketle de temelde Madun Araştırmalarının açtığı yolu takip ederek, günümüzde daha çok stratejik araştırma merkezleri bünyesinde yürütülen ve sömürgecilik eleştirisinin Batı/ Avrupa karşılığına indirmediği Afrika çalışmalarına bir katkıda bulunmayı amaçlıyor. Bu doğrultuda, Afrika’yı özgünlüğü içinde anlamının ve anlatmanın ipuçlarını sunmayı hedefliyor. Bu amaçlar doğrultusunda, çalışma üç bölümden oluşuyor: “Önbilgiler: Dünyanın ve Dünya-Tarihinin Sınırında Afrika” başlıklı ilk bölümde, Afrika’nın sömürgecilik öncesi tarihine dair temel bilgiler veriliyor ve ardından Afrika tarihyazımına ilişkin sorunlar özetleniyor. “Tarihyazımının Sınırlarında: Madun Araştırmaları” adlı ikinci bölümde bu araştırmalara dair genel bilgiler verildikten sonra, madun araştırmalarının özellikle Afrika tarihyazımına sunabileceği katkılar ele alınıyor. “Sömürgecilik Öncesi Afrika’da Kölelik” başlığını taşıyan üçüncü bölümse sömürgecilik öncesi Afrika’daki iktidar/ tahakküm yapısı olarak Afrika içi köleliğe odaklanıyor. Bu haliyle de, Afrika’da tesis edilen sömürgeci yapıların hangi temeller üzerinde yükseldiğini anlamayı ve buradan hareketle yeni bir Afrika tarihyazımına katkı sunmayı amaçlıyor.

Anahtar Kelimeler: Kölelik, Madun Araştırmaları, Sahraaltı Afrika, Sömürgecilik, Tarihyazımı

“The Share of Slient”: Freeing Africa’s History

ABSTRACT

This article discusses the possibilities of a new historiography on Sub-Saharan Africa, a relatively new study field in Turkey. Following the subaltern studies’ path, it aims at contributing to African studies’ literature in Turkey, a field which is mainly dominated by strategic research centers and, therefore, stamped by a narrow anti-western/ anti-European stand. Thus, this article proposes exploring the possibilities of a better understanding of Africa with its historical specificities. Within this framework, it is composed of three chapters. The first chapter “Foreknowledge: Africa at the Limit of the World and the World-History,” furnishes basic information on the pre-colonial Africa and presents the main problems of African historiography. The second chapter “At the Limit

of Historiography: Subaltern Studies” explores the main characteristics of the latter and then, focuses on their contribution to a African historiography. The third chapter “Slavery in Pre-Colonial Africa” deals with the internal slavery in pre-colonial Africa as a form of power/ power structure. By doing so, it mainly aims at understanding the basis of colonial power structures and thus, contributing to a African historiography.

Keywords: Colonialism, Historiography, Slavery, Sub-Altern Studies, Sub-Saharan Africa

GİRİŞ: Çerçeve ve Sınırlar

Koffi M. Kouakou, Afrika'nın¹ neredeyse “tek bir ülke” olarak görülmesinin sebeplerinden birinin, “Afrika'nın kendi hikâyesini anlatmadığı ve Afrikalıların kendi hikâyelerini anlatmadıkları gerçeği” olduğunu söyler (Akçay, 2017a: 37). Afrika'nın “hiçbir zaman kendi dinamiklerinin, kültürünün doğrudan, çarpıtılmadan yansıtıldığı bir sahnenin içinde olmaması,” (Akçay, 2017b: 5) özellikle Sahraaltı Afrika tarih yazımının ana sorunsalıdır. Bunun sonucu, özellikle bölge ülkelerinin bağımsızlık süreçlerinin *tamamlandığı* 90'lı yıllar ve sonrasında Afrika'yı “sıradanlaştırılmış, ötekileştirilmiş bir tarih”ten *kurtarma* çabasına tanıklık etmesi olmuştur. “Büyük oranda sömürge inşası olan elli dört ulustan oluşan” bu büyük kıtanın hem bütünlüğü, hem özgünlüğü ve barındırdığı çeşitliliği anlaşılması yönündeki bir çabadır bu... Afrika tarihyazımının ya da genel olarak Afrika çalışmalarının oluşturduğu sorunlu alan, aslında iki ana sorun alanından kaynaklanmaktadır: genel olarak sosyal bilimlere, özellikle de siyasal tarihe içkin araştırma yöntemleri sorunsalından ve “öteki bilgisi” diyebileceğimiz bilginin üretilmesi sorunsalından... Bu çalışmanın çıkış noktası, esas olarak ikinci alana/ sorunsal, daha açık bir ifadeyle de Türkiye’de halen yeni bir araştırma sahası olma niteliğindeki Sahraaltı Afrika çalışmaları oldu.

Pek iyi bilinmeyen, üzerinde fazla çalışma yapılmamış olan konular araştırmacıları doğal olarak heyecanlandırır. Bu heyecan, kâşifin, sonrasında sömürgecinin *terra incognita* karşısında duyduğu heyecanı andırır. Kemikleşmiş sorunlarla özdeşleştirilen, bu sorunların da sömürgecilikle bağlantılandırıldığı bir alana dair duyulan ilginin *terra incognita* terimiyle bağdaştırılması bu makalenin yazarının hem sorunu, hem de çıkış noktalarından biri... Zira bu çalışma benzer bir “heyecan”dan doğdu. Bu heyecana, Afrika'yı kavramak konusunda yaşanan genel tikanıklığın nedenlerini anlamak ve bunların nasıl aşılabileceği yönündeki sorgulamalar da eklendi. Daha açık bir ifadeyle, Türkiye’de Afrika, özellikle de Sahraaltı Afrika literatürünün nicelik bakımından olmasa da, nitelik bakımından sınırlı olduğu fikrinden hareket etti. Bu fikir, özellikle 2000 sonrası yapılan çalışmaların önemlice bir bölümünün, stratejik araştırma

¹ Çalışmanın devamında Sahraaltı Afrika yerine Afrika kullanılacak, ancak Kuzey Afrika'yla bir ayırım yapmak gerekli olduğunda Sahraaltı Afrika denilecektir.

merkezleri bünyesinde yapılmış olmasından ve genellikle ekonomi/ ticaret ve güvenlik alanlarına eğilmesinden kaynaklanıyordu. Ancak yaptığımız araştırmalar, Türkiye’de Sahraaltı Afrika’ya dair hem edebî, hem akademik hiç de azımsanamayacak bir literatür olduğunu gösterdi.² Sorun, niceliksel değil, niteliksel; üretilen, “bilinen bilginin tarihsel ve sistematik olmamasıydı.” (Firat, Ünlü ve Yeşilyurt, 2011: 2). Bu noktadan itibaren, çalışma bir literatür çalışması olmaktan çıkıp, Afrika’yı çeşitliliği ve özgünlüğü içinde anlayacak/ anlatacak bir tarihyazımının mümkün olup olmadığı, mümkünse bunun yollarının neler olduğu sorularına yöneldi. Bu, çalışmaya sevk eden o *terra incognita* heyecanını aşma çabasının ifadesiydi. Aşmak gerekiyordu, zira sözünü ettiğimiz nitelikte bir tarihyazımı, aslen Avrupa-merkezci paradigmanın dışına çıkılmasıyla mümkün olabilirdi. Gelgelelim, bu çaba da, örneğin sömürgeciliğin ve buna bağlı olarak gelişmiş iktidar, tahakküm, hegemonya yapılarının aslında yapısal bir bağlamı olduğunun gözden kaçırılması/ azımsanması riskini barındırıyordu. Hâkimiyet, iktidar, hegemonya kavramları üzerinden yapılan bir sorunsallaştırmanın ilk uğrağı, doğal olarak “Afrika’da devlet sorunsalı” oldu. Devleti sorunsallaştırmaksa, önce onu (yeniden) tanımlamaktan geçiyordu ve sadece Afrika’da devlete değil, genel olarak sosyal bilimlerin vazgeçilmez ve kaçınılmaz nesnesi olan devleti tanımlamaya yaklaşım da dikkatli olmayı gerektiriyordu. Bu noktada, Pierre Bourdieu’nün devleti tanımlama çabasına ilişkin olarak yaptığı uyarıyı hatırlatmakta fayda var: 1989-1992 yılları arasında Collège de France’ta verdiği derslerin notlarından oluşan kitabına “devlet üzerine konuşmaya, her şeyden önce devlet üzerine konuşmanın ne kadar zor, hatta tehlikeli, hataya düşürme riski yüksek bir girişim olduğunu vurgulamakla başlar.” (Berkkut, 2012: 34). Günce Berkkurt’un belirttiği gibi, bu uyarının sebebi “daha önceki girişimlerin birçoğunun başarısızlıkla sonuçlanmış olmasından” çok, “devletin –bilhassa bugünün devletinin bireyin ve toplumun kendisinden bağımsız düşünülemez, ‘neredeyse düşünülemez’ olmasından” kaynaklanıyordu. (Berkkut, 2012: 34). Bourdieu’nün dikkat çekmeye çalıştığı tehlikelerden biri, “herkes gibi bilim adamının da içine doğduğu dünyada ister istemez edindiği önbilgiyi, bilimsel yöntemlerle kurduğu bilimsel bilgiye katma” tehlikesiydi. (Berkkut, 2012: 34). Bu doğrultuda, çalışma, iki esas ve birbirine geçen risk ve bu riskleri, tamamen bertaraf etme olmasa da, asgariye indirme çabası temelinde şekillendirildi: 1) (Bourdieu’nün sosyal bilimler/ devlet bağlamında işaret ettiği anlamda) içine doğduğumuz dünyada Afrika’ya dair edinmiş olduğumuz önbilgi de üretmeye çalıştığımız bilgiyi belirleme riski; 2) sömürgeciliğin ve buna bağlı olarak gelişmiş iktidar, tahakküm, hegemonya yapılarının aslında yapısal bir bağlamı olduğunun gözden kaçırılması/ azımsanması riski... İşte Afrika için, daha doğrusu Batılı olmayan dünya için yeni bir tarihyazımının olanaklarının

² Sahraaltı Afrika’ya değinen çalışmalarla ilgili ayrıntılı bir literatür taraması için özellikle bkz. Yusuf Turan Günaydın, “Kara Afrika Bibliyografyası”, *Hece, Afrika. 500 Yıllık Serencamin Hikâyesi*, Cilt 2, Sayı 246/ 247/ 248, Haziran 2017, ss. 1121-1164.

araştırılması, bu risklerin asgariye indirilmesinde bir katkı sunabilirdi. Bu çabaysa, öncelikli olarak genel anlamda Batılı olmayan toplumların, özel anlamda da Afrika'nın tarihinin yazılma sürecini anlama/ açıklama niyetinin ifadesiydi. Böyle bir çalışmanın, içinden gelinen dünyanın, kültürün ürettiği önbilgisiyle ve "aslen yazanın insan kültürlerine, tarihlerine yaklaşımı"yla (Goody, 2017: 11) sınırlı olacağı kabulü, bu çalışmanın da sınırlarını oluşturmaktadır.

Sorunsal(lar)ın ve sınırlarımızın tespit ve kabulünden, başka bir deyişle çalışmanın çerçevesini belirledikten sonra yaptığımız okumalar, araştırmalar, bizi önce madun çalışmalarının Afrika'yı anlamada/ anlatmada ne gibi perspektifler sunabileceği sorusuna ulaştırdı. Kaynakçada da bahsi geçen yazarlar, eserler, Afrika'yı anlama/ anlatma çabamızda, kıtaya kendi "hikâyesi" bağlamında bakmada ilham kaynağı oldular. Ancak bu, sınırları kolaylıkla bulanıklaşabilecek bir çerçeveydi. Bu noktada, çalışma, sömürgecilik gibi kuralları, yapıları son derece katı olan bir tahakküm pratiğini, kıta halklarının köleleştirilmesi üzerinden analiz etmeye yöneldi. Böyle bir analiz, Afrika'ya dair algının, ancak burada kurulmuş tahakküm ağlarının ve bu tahakkümün görünümünü ortaya sermek anlamına geliyordu. Afrika'nın köleleştirilmesi sürecinin Batılıların kıtaya ayak basmasından en az yedi asır öncesine uzanması, bizi sömürgecilik öncesi Afrika'da kölelik konusuna yönlendirdi. Böylece, hem Afrika'nın Batı öncesi tarihini irdelemek, hem de sömürgeciliğin, tahakkümün Afrika'da hangi temellere dayandığını anlamak mümkün olacaktı. Başka bir deyişle, Batılılar Afrika topraklarına vardıklarında, asırlardır asırdır süren bir pratiği devralıp geliştirmişlerdi.

Bütün bu aşamaların ardından, Afrika'yı hem kendi, hem de içinde bulunduğu genel/ küresel yapısal bağlama oturtmak, yukarda çizilen sınırlara ek olarak teorik bir çerçeve de gerektiriyordu. Bu çerçeve temel olarak üç eserden ilhamla oluşturuldu: Arif Dirlik'in *Postkolonyal Aura'sı*, Micheal Mann'in sonuncusu henüz Türkçe'ye çevrilmemiş olan dört ciltlik *İktidarın Tarihi* adlı devasa çalışması ve Jack Goody'nin *Tarih Hırsızlığı...* Farklı disiplinlerden gelen bu bilim insanların sunduğu perspektiflerden yararlanılarak kurulan karma teorik çerçeve, Ranajit Guha'nın *Dünya-Tarihinin Sınırında Tarih'i* ile Kojin Karatani'nin *Tarih ve Tekerrür'ü* ve *Dünya Tarihinin Yapısı* adlı çalışmalarıyla tamamlandı. Elinizdeki çalışmanın kuramsal çerçevesinin beslenme kaynakları, büyük ölçüde bu eserlerdir.

Söylediklerimiz ışığında, bu makale, Türkiye'de hâlâ yeni bir araştırma sahası sayılabilecek Sahraaltı Afrika'ya dair yeni bir tarihyazımının imkânlarını sorguluyor. Bu haliyle, yeni bir tarihyazımı önermek gibi büyük bir iddiayı yüklenmek yerine, Madun Araştırmaları'nın açtığı yolu takip ederek, günümüzde daha çok stratejik araştırma merkezleri bünyesinde yürütülen ve sömürgecilik eleştirisinin Batı/ Avrupa karşıtlığına indirildiği Afrika çalışmalarına bir katkıda bulunmayı amaçlıyor. Buradan hareketle de, Batı/ Avrupa-karşıtlığının en az sömürgeci tarih kadar sınırlandırıcı ve

indirgemeci olan alanına düşmeden, Afrika'yı özgünlüğü içinde anlamının ve anlatmanın ipuçlarını sunmayı hedefliyor. Bu amaçlar doğrultusunda, çalışma üç bölümden oluşuyor: "Ön bilgiler: Dünyanın ve Dünya-Tarihinin Sınırında Afrika" başlıklı ilk bölümde, Afrika'nın sömürgecilik öncesi tarihine dair temel bilgiler veriliyor ve ardından Afrika tarihyazımına ilişkin sorunlar özetleniyor. "Tarihyazımının Sınırlarında: Madun Araştırmaları" adlı ikinci bölümde bu araştırmalara dair genel bilgiler verildikten sonra, madun araştırmalarının Afrika çalışmalarına sunabileceği katkılar ele alınıyor. "Sömürgecilik Öncesi Afrika'da Kölelik" başlığını taşıyan üçüncü bölümse sömürgecilik öncesi Afrika'daki iktidar/ tahakküm yapısı olarak Afrika içi köleliğe odaklanıyor. Bu haliyle de, hem Afrika'nın tarihyazımına ilişkin sorunların, hem de yukarıda dile getirdiğimiz indirgemeciliğin aşılmasına katkı sağlamayı ve Afrika'da tesis edilen sömürgeci yapıların hangi temeller üzerinde yükseldiğini anlamayı amaçlıyor.

ÖNBİLGİLER: DÜNYANIN VE DÜNYA-TARİHİNİN SINIRINDA AFRİKA

1950'li yılların sonu, sömürgeciliğin sonuna tanık oldu. Bu, dünya sistemine -Asya'dan Afrika'ya, Latin Amerika'ya uzanan geniş bir coğrafyada- yeni devletlerin girmesi anlamına geliyordu. Tıpkı Asya, (Asya ve Afrika'ninkine benzer bir sömürgeleştirme deneyimi yaşamamış olsa da) Ortadoğu ve Latin Amerika örneklerinde olduğu gibi, özellikle 1960'lı yıllardan 70'li yıllara kadar geçen dönemde Afrika politikalarına (ve çalışmalarına) damgasını vuran iki temel mesele oldu: Afrika'daki yeni devletlerin dünya sistemine nasıl dâhil edilecekleri meselesi ve kıtanın kaynaklarının etkin kullanımın nasıl sağlanacağı... Daha açık bir ifadeyle, Afrika'yı küresel sistemle dâhil etme isteğiyle, bölge üzerindeki nüfuzun devam ettirilmesi arasındaki paradoks ya da gerilim, Afrika politikalarını belirleyen temel unsurlardan biri oldu. Afrika siyasetinin ve Afrika'ya dair literatürün gelişmesi doğal olarak paralel bir seyir izledi ve sözünü ettiğimiz ikilik kıtaya dair yapılan çalışmaları da etkiledi. Bu doğrultuda, ilk bağımsızlık dalgası ve onu izleyen yıllarda, Afrika çalışmalarının özünü "merkezkaç kuvvetlerin tehdidi altındaki yeni devletlerin entegrasyonu" meselesi oluşturdu (Arowosegbe, 2011: 60). Bağımsızlık süreçlerinin tamamlandığı 90'lı yıllara gelindiğindeyse, Afrika'daki devlet ve demokrasi sorunları ile kronik şiddet artık kıtanın yapısal sorunları olarak görülür olmuştur. Bağımsızlık süreçlerinin, ilk dalgaya göre daha şiddetli geçtiği ve kıtanın arka arkaya askerî darbeler ve/ veya karşı devrimci hareketlerle sarsıldığı 1970'li ve 80'li yıllar, Afrika'da devlete dair hayal kırıklığı dönemi oldu, denilebilir. Bu hayal kırıklığının ardında, özellikle devleti yönetenlerin, daha geniş anlamıyla da siyasi elitin ya yolsuzluğa batmış ya da etkin devlet yönetimi konusunda hiçbir varlık gösterememiş oldukları tespiti vardı (Arowosegbe, 2011: 60; Cooper, 2009). 90'lı yıllardan günümüze geçen sürece damgasını vurursa, bu yapısal sorunların kökenine inme ve buradan hareketle bu sorunlara çözüm üretme çabası oldu. Bu süreç ve sonrasında üretilen çalışmalar açısından Nisan-Temmuz 1994 tarihli Ruanda soykırımının bir dönüm

noktası olduğu söylenebilir.³ Özellikle bu tarihten sonra Afrika'yı sarsan siyasi krizlerin sürekliliği, (hem toplumlar, hem de araştırmacılar anlamında) yeni kuşağı "dramatik ve çoğunlukla sarsıcı" bir Afrika gündemiyle karşı karşıya bıraktı. İç savaşların, katliamların belirlediği Afrika gündemi, bu kuşağı, sömürgecilik ve bağımsızlık süreçlerinin tam bilançosunun yapılmasının vaktinin geldiğine ikna etti ve geçmişi yeniden sorgulamaya itti. (Chrétien, 2005: 141-142). Başka bir deyişle, Afrika tarihini yeniden ele almak, Batı açısından *başkalarının tarihini* yazmak yeniden ve sömürgecilik geçmişiyle yüzleşerek yazma gerekliliği bir toplumsal talep olarak ortaya çıktı.

Afrika tarihinin yeni bir sorunsallaştırmayla ele alınmasıysa, kaçınılmaz olarak önceki çalışmaların sorunlarını içeriyordu: Afrika politikalarının ve çalışmalarının özünü de başta sözünü ettiğimiz iki temel mesele oluşturdu. Afrika'ya bu iki mesele açısından yaklaşmanın sonucu, Afrika'yı sorun, sorunu da Afrika'da Batı tipi devlet olmayışı olarak tanımlamak oldu. Bu tanım, ister devlet-toplum ilişkileri gibi dikey, ister toplumsal ilişkiler gibi yatay ilişkilerin çok katmanlı ve çok değişkenli yapısını görmezden gelmek/ihmal etmek anlamına geliyordu. Bundan çıkış yolunu sunmaya en fazla yaklaşarlarsa, postkolonyal eleştiri ve maduniyet çalışmaları oldu. Bu çalışmalar, dünya-tarihinin sınırında"ki tarihi farklı bir perspektiften değerlendirebilmek anlamında önemli katkılar sundular. Özellikle 2000'li yıllardan itibaren yürütülen tarih çalışmalarıysa, Afrika tarihini hem sömürgecilik bağlamında, hem de kıtanın kendi özgünlüğü içinde değerlendirmeye yoğunlaştılar. Bunu yaparken de, kıtayı, komşu bölgelerle ve dünyayla olan kültürel, siyasi, toplumsal, ekonomik teması bağlamına oturtma gayretinde oldular.

Peki böylesi bir çalışma Türkiye'de nasıl yapılabilirdi? Afrikalı olmayan bir araştırmacı, tarihsel bir bağı dahi bulunmayan bir kıtaya dair ne söyleyebilir, Afrika tarih yazımına dair nasıl bir öneri getirebilir, bu öneriyi Batı karşıtlığına indirgemeden ya da tepeden bakan, neredeyse sömürgeci bir kibre kapılmadan nasıl ifade edebilirdi? Jean-Pierre Chrétien'in dediği gibi, "tarihçi, geçmişin olaylarını tam kapsamıyla anlamak istiyorsa, [nesnel olmak adına] tarihe kuşbakışı bakan demagojik yaklaşımlardan uzak durmalı," toplumsal hafızanın taleplerine kulak vermeli, "hatta kimliğe bağlı coşkuyu" desteklemelidir. (Chrétien, 2009: 11). Sessizin Payı'nı (Gürbilek, 2015) geri vermek, Afrika tarihini bağımsızlaştırmak, Afrikalıları sadece kurban olarak görmekten değil, onlara, kıtalarının *longue durée* tarihleriyle tüm özgünlüğü, devamlılık ve kopuşlarıyla bağ kurmalarına fırsat vermeleriyle mümkündür.

³ Türkçe'de Ruanda soykırımına dair yapılmış kapsamlı bir çalışma için bkz. ÖZTÜRK, (2010). Modern Devlet, Biyoiktidar, Soykırım. Ruanda Örneği, Adres Yayınları, İstanbul. Ayrıca bkz. ÖZTÜRK, Ebru Çoban (2011). "Toplumsal Yapılar ve Şiddet: Ruanda Örneği", Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi, 1 (1). 67-114.

Bu önerileri dile getirmeden ve/ veya ne ölçüde mümkün olduğunu tartışmadan önce Afrika'ya dair genel bilgilerimizi hatırlayalım:

Afrika kıtasına dair ilk genel kabulümüz, kıtanın sahip olduğu zenginliklerle yaşanan gerçek arasındaki derin uçurumdur. 30 milyon kilometrekarelik bir alana yayılan bu büyük kıtanın, zengin doğal ve yer altı kaynakları ve insan kapasitesiyle içinde yaşadığımız yüzyılda "uluslararası sistem içerisinde daha etkin rol oynaması ve uluslararası arenadaki gelişmeleri daha fazla etkilemesi" bekleniyor. Bu beklentinin ardında ağırlıklı olarak ekonomik nedenler var: petrol gelirlerine dayalı olmayan yıllık büyüme oranının %6'lara varması, son on yıl içinde dünyanın en hızlı büyüyen on ekonomisinden altısı bu kıtada olması ve son olarak Afrika ülkelerine yönelik yabancı yatırımların büyük artış kaydetmesi bu genel kabulün ilk kısmını doğrular nitelikte... Kıtada öncelikle ekonomik, sonra da siyasi ve toplumsal anlamda kaydedilen ilerlemenin sonuçlarından biri, Afrika'nın uluslararası platformlarda da daha görünür hale gelmiş olmasıdır. Bu doğrultuda, "Birleşmiş Milletler'den sonra üye sayısı ve uluslararası etkinliği bakımından öne çıkan uluslararası örgüt mahiyetindeki Afrika Birliği (AfB), 'Afrika sorunlarına Afrika çözümleri' üretmeye çalışmakta ve politikalarında bu ilkeyi esas almaktadır. Afrika Birliği'nin, giderek artan bir yoğunlukta, üyelerine yön gösteren, rehberliği aranan ve diğer uluslararası aktörler tarafından itibar edilen bir örgüt konumuna geldiği görülmektedir." (Türkiye Dışişleri Bakanlığı, 2017). Gelgelelim, istatistiklerin ardında, iç çatışma, darbe, terörizm, aşırı şiddet gibi istikrarsızlık unsurları, demokratikleşme sürecinde yaşanan sıkıntılar, yoksulluk ve aşırı nüfus artışı, kaynakların yetersizliği ve etkin kullanılamaması, bunların sağlık ve eğitim hizmetlerinde yol açtığı ciddi aksamalar, salgın hastalıklar ve göç gibi sorunlar vardır. Bütün bunlar da Afrika'ya dair algımızı doğrudan etkilemektedir. Böyle bir algının ortaya çıkması doğrudan doğruya sömürgecilik dönemi uygulamalarına bağlanabilirse de, sömürgeciliğe kadar geçen dönemin de Afrika'nın parçalanmış yapısına zemin hazırladığı söylenebilir. Şimdi, Afrika derken nasıl bir kıtayı kast ettiğimize ve bu kıtanın sömürgeciliğe kadar hangi tarihsel süreçlerinden geçtiğine yakından bakalım:

Afrika kuzeyde Akdeniz, güneyde Hint Okyanusu, batıda Atlas Okyanusu, doğuda Sina Yarımadası, Kızıldeniz ve Süveyş Kanalı ile çevrelenmiş bir kıta... Asya'dan sonra dünyanın en büyük ve en fazla nüfus yoğunluğuna sahip kıtası olma özelliğini taşıyor. Madagaskar ve çeşitli takımadaları da kapsayan Afrika bağımsızlığı, egemenliği tanınmış elli dört devletten oluşuyor. İnsanlığın başlangıç noktası, yani insanların burada doğup dünyaya yayıldığı kabul edilen (*Out of Africa*) kıta, arkeologlar açısından bir vaha niteliğinde... Nitekim erken dönem büyük insansı maymunların ve onun türlerinin yanı sıra, modern insana dair iki yüz bin yıl öncesine uzanan bulguların Etiyopya'da bulunduğu bilinir. Kıtanın adına dair rivayetse muhtelif... Yaygın olarak kabul edilen görüşe göre, "Afrika adı Kartaca'ya ilk

defa ayak basan Romalılar⁴ tarafından 'Afri' ya da 'Africani' denilen oymakların adından esinlenerek verilmiştir." Bu adın başta Libya kabilelerini ifade etmek, ardından önce Kuzey Afrika'yı, sonra da bütün kıtayı anlatmak için kullanıldığı görüşü hâkimdir. Pek çok kaynakta, Afrika'nın dünya üzerinde ilk yerleşilen bölge olduğu ifade edilir. Tarih öncesi çağların medeniyet merkeziyse Antik Mısır olmuş, o dönemin belli başlı medeniyetleri bu medeniyet çevresinde gelişmiştir (Mokhtar, 1981). Kitanın Avrupalılar tarafından keşfinin tarihiyse Romalılar ve Antik Yunan devrine uzanır. M.Ö. 322 yılında Büyük İskender Mısır'ı Pers işgalinden kurtarır ve İskenderiye'yi kurar. İmparatorluğun Akdeniz şeridi boyunca ilerleyip Kuzey Afrika'yı fethetmesiyle böyle Roma sistemine dahil olur. M.S. 340'lı yıllara kadar uzayan Hristiyanlaşması süreci, 7. yüzyılda kesintiye uğrar. Bu, Hilafet'in önce Mısır'a girip ardından Kuzey Afrika'ya yayılmasının da miladıdır. Bu süreçte Berberi kabileleri Müslüman Arap kabileleriyle birleşir. Emevîler'in başkenti Şam'ın 8. yüzyılda düşmesinin ardından İslam'ın merkezi Akdeniz'e kayar (Kayravan). Bu tarihten sömürgeciliğe kadar geçen uzun süreç, Afrika'nın on binden fazla farklı devlet ve/ veya devlet yapılarının ortaya çıktığı, bu haliyle de parçalı Afrika siyasetinin temelini atıldığı süreç olur. Benzer bir parçalanmışlık, aslında Roma İmparatorluğu'nun, M.S. 962'den sonra da Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun daha sonra bugünkü Avrupa devletlerini oluşturacak bileşenleri için de geçerlidir. Hilafet'in Papalık gibi merkezî bir rolü olmamasının yanı sıra, özellikle 7. Yüzyıldan itibaren köle ticaretinin merkezlerinden biri olması, bu parçalanmışlığın ilerleyen süreçte giderilememesinin açıklamalarından biri olabilir.

9. yüzyıldan 19. yüzyıla, yani sömürgeciliğe⁵ kadar geçen süreç, Afrika'da yaklaşık on bini aşkın devletin ve/ veya devlet yapısına sahip oluşumun ortaya çıktığı bir dönem... Bunların arasında "Buşmalar gibi küçük avcı toplayıcı gruplar, Bantu dillerini konuşan daha büyük ve yapılanmış aile klanları, çok daha büyük olan Afrika Boynuzu'ndaki klanlar, ve bunun yanında Akanlar, Yorubalar ve İbolar gibi otonom şehir devletleri veya krallıklardan oluşan birçok farklı oluşum" (İnanılmaz Tarih, 2018) var. Örneğin 9. yüzyılda Batı Afrika'dan gelen en güçlülerinin Gana, Gao ve Kanem krallıklarının olduğu Hausa Krallığı gibi bir dizi hanedan devletinin, Sahraaltı bölgesindeki savanaları aşarak bugünkü Sudan'ın ortalarına vardıkları biliniyor. Bunlardan Mali Krallığı Sudan'ın doğusunu 13. yüzyıla kadar hâkimiyeti altında tutmuşken, Kanem Krallığı 11. yüzyılda İslamiyet'i kabul etmiştir. İslamiyet'in kabulü, özellikle Batı Afrika'nın ormanlık alanlarında, kuzeydeki Müslüman kabilelerin küçük etkisiyle birlikte yeni bağımsız krallıklar türemesine yol açar. Bunların ilki, Iboların kurduğu ve

⁴ Özellikle bkz. Pön Savaşları (M.Ö. 246-146).

⁵ Sömürgeciliğin tarihi, 15. ve 16. yüzyıllarda başını İspanyolların ve Portekizlilerin çektiği coğrafi keşiflere uzanmakla birlikte, biz esas olarak sömürgeci paylaşımları sistematik hale getiren 1884-1885 Berlin Konferansı'nı temel alıyoruz. Özünde Kongo havzasındaki ticarî faaliyetleri düzenlemeye yönelik kararların alındığı Berlin Konferansı sömürgeciliğe resmî olarak izin vermemiş, ancak uygulamada buna temel hazırlamıştır.

tarihi 9. yüzyıla kadar uzanan Nri Krallığı'dır. Nijerya'nın en büyük etnik topluluğu olan Yorubaların kurmuş olduğu Ife, bu grup tarafından kurulmuş ilk şehir devletlerden biri olarak bilinir.⁶ Bu, en güçlü dönemini 1650-1750 yılları arasında yaşayan Oyo İmparatorluğu'nun da mitolojik temelini oluşturur.⁷ Sahra'dan gelerek kuzeydoğu Afrika ve 11.yy'da İber Yarımada'sına kadar ulaşan Murabitlar; Arap Yarımadası'ndan Mısır'a göç eden Banu Hilal ve Banu Malik gibi Arap Bedevileri, Mali Krallığı'nın dağılması sürecinde Sonni Ali'nin Sahra ötesi ticaret ağını kontrol altına aldıktan sonra ticaret gelirleri ve Müslüman tüccarları örgütleyerek oluşturduğu ticaret gelirleri ve Müslüman tüccarları örgütleyerek oluşturduğu Songhay İmparatorluğu (eski Gao krallığı) sömürgecilik öncesi kurulmuş devletlerden sadece bazıları...

Bu kısa tarihçenin gösterdiği gibi, Afrika'nın devlet ve tahakküm yapılarıyla tanışması, 15. ve 16. yüzyıllardaki coğrafi keşiflerle başlayan ve 1884-1885 Berlin Konferansı'yla hızlanan, daha doğrusu sistematik bir nitelik kazanan sömürgecilikten çok öncesine uzanır. Bu tarihin az bilinir olma sebeplerinden birisiyse Afrika tarihini, kıtayı tahakkümleri altına alanların yazmış olmasıdır kuşkusuz... İşte sömürgecilik sonrası dönemin, Afrika'ya dair üretilmiş bilginin de sorgulanır hale geldiği ve hâkimin dayattığı bilgiye alternatif bir bilgi üretiminin olanaklarının araştırıldığı bir dönem olmasının altında yatan budur.

Gayatri Chakravorty Spivak'ın "Can the Subaltern Speak?" adlı makalesi, maduniyet çalışmalarında olduğu kadar, sömürgecilik sonrası/ postkolonyal teori alanında çığır açmıştır. Spivak, sömürgeci (Batılı) "özne"yi sorguladığı bu ünlü denemesinde, Avrupalı entelektüellerin "öteki"ni tanıdıklarını ve bu ötekini baskı altına alınanın anlatısı bağlamına yerleştirebileceklerini düşünmüşlerdir. Spivak'a göre, ötekinin bu epistemik bilme/ şiddet aracılığıyla özleştirilmesi (*essentialization*) imparatorluk tehdidinin güçlendirilmesi anlamına gelir. Özel isimlerin cins isimlere dönüştürülmesi, çevrilmesi ve ardından da sosyolojik kanıt olarak kullanılmasından daha tehlikeli bir uğraş olmadığını söyleyen Spivak için, her türlü aşkinci kültür mantığı özünde emperyalisttir. (Spivak, 1988: 271-313; Maggio, 2007: 419-420). Batılı öznenin ötekini tanıdığını ve onu baskı altına alınanın anlatısı içine yerleştirebileceğini yönündeki düşüncesinin en görünür olduğu alanlardan biriyse şüphesiz tarihyazımıdır. Jack Goody, Batılı olmayanın nesneleştirildiği bu tür tarihyazımına "tarih hırsızlığı" adını verir. Goody'ye göre tarih hırsızlığı "tarihin Batı tarafından ele geçirilişi anlamına gelir." "Bu

⁶ **Yorubalar:** Nijerya'daki en büyük etnik topluluk. Ülke nüfusunun %26'sını oluşturan Yorubalar, ağırlıklı olarak Nijerya'nın güneybatısında yaşarlar. Benin, Sierra Leone, Togo gibi ülkelerde de önemli Yoruba toplulukları vardır. **Ibolar:** Nijerya'nın doğusunda yaşayan bir halk.

⁷ Oyo İmparatorluğu'nun kökenleri konusunda tarihçiler arasında varılmış bir fikir birliği yoktur. Yoruba kozmolojisi, İfe krallığını imparatorluğun temeli kabul eder. Bu kabul, İfe kentinin dinî merkezi olduğuna, (daha çok Yorubalar arasında) kentin ilk insanın yaratıldığı yer olduğuna dair yaygın inanışa dayanır.

da,” der Goody, “geçmişin Avrupa, çoğu zaman da Batı Avrupa ölçeğinde olan bitenlere göre kavramsallaştırılıp sunulmasını, ardından da dünyanın geri kalanına dayatılmasını” ifade eder. Zira “bu kıta, ‘demokrasi’, merkantil ‘kapitalizm’, özgürlük, bireycilik gibi değer yüklü bir kurumlar silsilesini icat etmiş olmak konusunda çok iddialıdır.” (Goody, 2017: 1) Bu iddiaysa, aslen imparatorluk kurmuş olmakla ilgilidir, imparatorluğun tanımına içkindir. İmparatorluk kelimesinin Latince kökeni *imperium* “ordu yöneten generalin ve hukuk zırhıyla donanmış hâkimin kullandığı iktidar” anlamına gelir. Bu haliyle, askerî ve siyasî iktidarın birleşimini ifade etmekle kalmaz, iktidarı öncelikli olarak askerî güç üzerinden tarif eder. Michael Mann, modern kullanımda buna bir de coğrafi unsur eklendiğini belirtir ve *imperium*’u “merkezdeki güç tarafından çevre bölgeler üzerinde kullanılan iktidar” olarak tanımlar. “Bir imparatorluğu,” der Mann, “merkezdeki bölgenin çevre bölgelere hâkimiyet kurduğu, onların başlıca etkileşimleri için aracı olarak hizmet gördüğü ve çevre bölgeler arasında ve onlardan merkeze kaynak aktarımını yönlendirdiği baskı ile edinilmiş ve korunmuş merkezî, hiyerarşik bir yönetim sistemi olarak algılıyorum.” (Mann, 2017: 29). İmparatorlukların tarihsel gelişimi bu makalenin çerçevesini fazlasıyla aşacağından, bu tanıma hâkim olanın (Batı’nın) tahakküm altına aldıklarının (Afrika) tarihlerini yazmaları açısından yaklaşalım:

Batılı olmayan toplumların tarihinin yazılma sürecini açıklama niyetini, aslen yazanın insan kültürlerine, tarihlerine yaklaşımının sınırları belirler. (Goody, 2017: 181). Afrika tarihi üzerine yapılan çalışmaların büyük bir çoğunluğunun çıkış noktasının kıtanın neredeyse kemikleşmiş sorunları olmasını da bu açıdan anlamak mümkündür. Afrika’yı sadece tek bir gerçeklik değil, aynı zamanda sorunlu bir bütün olarak ele almanın sonucu, tarih çalışmalarının da bu sorunların kökenlerini irdelemeye yönelmeleri sonucunu doğurmuştur. Bunun sonucu da Afrika tarihine bir tür “makûs talih/ tarih” olarak yaklaşmaktır. Bu yaklaşım, Afrika’nın gerçekleri açısından bakıldığında yanlış olmasa da, eksik ve aksi yöndeki tüm iddialara rağmen sadece indirgemeci değil, aynı zamanda Batı merkezcidir. Spivak’ın ifadesiyle de, Avrupalıların “öteki”ni tanıdıkları ve bu ötekini baskı altına alınanın anlatısı bağlamına yerleştirebilecekleri yönündeki düşüncelerinin devamı niteliğindedir. Burada birbirini tetikleyen iki sorun vardır: İlk olarak, Afrika’nın sorunlu alan olarak ele alınması, kıtada yaşananlara “anormal” teşhisi koymak anlamına gelir. Kıta dinamiklerinin, burada olanların anormal olarak tanımlanması, doğal olarak bir “normal” olanın var olduğunun kabulü demektir. Bu “normal” ise gelişmiş dünyadır. Gelişmiş dünya Batı, Batı ise sömürgecilik demektir. Dolayısıyla ve ikinci olarak, kıtanın “makûs tarihi” üzerinden tarif edilmesi, onun çoğunlukla sömürgecilik üzerinden değerlendirilmesi sonucu doğurmuştur. Bu değerlendirmeler, bir sömürgecilik eleştirisine ulaşırsa da, Afrika’nın yalnızca sömürgeci tahakküm ilişkileri üzerinden analiz edilmesi, dahası tarihinin sömürgecilikten itibaren başlatılması anlamına gelir. Aynı sorun, Batılı olmayan toplumlarda Batı karşıtlığına dönüşebilen sömürgecilik eleştirisi için de geçerlidir.

Frederick Cooper Batılı olmayan tarihlerin ve küresel anlatıların ve ulusçu hareketlerin içinde unutulup gitmiş halklarının hikâyesinin anlatımında karşılaşılan sorunları şöyle tarif eder: "Bu hikâyelerin Avrupa'nın gölgesinde kalmasının nedeni sadece sömürgeciliğin bu bölgelerin damarlarına sızmış olmasından değil, Avrupa'nın kendi devlet inşası, kapitalist gelişimi ve modernlik algısının Afrika, Asya ya da Latin Amerika tarihinin bir 'başarısızlık' olarak nitelendirilmesine yol açan bir tarihsel gelişim algısı yaratmış olmasıdır." (Cooper, 1994: 1516). Afrika'ya dair çalışmaların da yeni bir açılıma, daha doğru bir ifadeyle, öncelikli olarak Afrika tarihinin bağımsızlaşmaya ihtiyacı olmasının sebebi budur. Bu bağımsızlaşmaysa öncelikli olarak kıta halklarının bağımlı hale getiren tahakküm yapılarının anlaşılmasıyla mümkündür. Biz, tahakküm yapılarının, dolayısıyla da sömürgecilik faaliyetlerinin temel hedefinin "bizatihi insan" olduğu, bunun da köleleştirmeden geçtiği fikirden hareket ediyoruz. (Akkaya, 2015: 109-122). Üçüncü bölümde değineceğimiz bu konuya geçmeden önce, madun araştırmalarının sunduğu fikrî zemine ve çerçeveye yakından bakalım:

TARİHYAZIMININ SINIRLARINDA: MADUN ARAŞTIRMALARI

Madun kelimesini, modern anlamda hegemonya kelimesini kullanan ilk düşünür olma özelliğine de sahip olan Antonio Gramsci'ye borçluyuz. (Yetişkin, 2013). Gramsci, bu kelimeyi, (*subaltern*) hegemonya altındaki kesimleri tanımlamak için kullanmıştı. (Gramsci, 1988). Madun Araştırmaları'nı başlatansa, Hindistan'daki Oxford Üniversitesi Yayınları bünyesinde çıkarılan bir dizi makale oldu. Bu yayınları yapan Batı'da yetişmiş Hint akademisyenlerden oluşan araştırmacılar, Madun Araştırmaları Kolektifi adı altında toplandı. Grup, en kısa ifadesiyle, "kendi tarihlerini talep ediyordu." Daha açık bir ifadeyle, temel amaçları sınıflandırma dışı (daha doğru bir ifadeyle de tarih dışı) görülmüş, sesi duyulmayan halkların sesini duyurmaktı. Madun Araştırmaları Kolektifi, tarihi, Avrupa-merkezci yaklaşımdan ve milliyetçi-elit tekelinden bağımsızlaştırmayı hedefliyordu. Sömürgecilik mirası olarak gördüğü ve aslen 1970'lerden itibaren tahakküm alanını genişleten neoliberal ekonomi ve politikaların sembolü haline gelmiş olan Cambridge Ekolü'ne⁸ karşı çıkıyordu. Buradan hareketle grup:

⁸ Başta Alfred Marshall olmak üzere onun kürsüsü ve temel görüşleri etrafında toplanmış olan İngiliz iktisatçıların ait olduğu grup, ekol. "Cambridge Ekolü Marjinalizm diye de ifade edilen sübjektivist görüşün dışında farklı ve nevi şahsına mahsus bir anlayışın temsilcisidir. Marjinal tahlil aletleri burada da bolca kullanılmakla beraber, Avusturya Ekolü'nün terk ettiği klasik geleneğe sadık kalınmış, öylece arabulucu bir yol takip edilmiştir. Para bahsinde, Klasik Miktar Teorisinin Marshall'de bulunduğu değişik ifade (Cambridge Denklemi) ekolün diğer temsilcileri tarafından da işlenerek para talebi kavramına ve oradan modern şekli ile Gelir ve Harcama teorisine geçiş imkânını sağlamıştır." (İktisat Sözlüğü, 2018). Cambridge Ekolü'nün zamanımızda belli başlı temsilcileri, Marshall'in ölümünden sonra Cambridge'deki ünlü iktisat kürsüsünün başına getirilen A. C. Pigou, D. H. Robertson ve J. Robinson'dur. J. M. Keynes de aynı topluluk içinde yetişmekle beraber Genel Teori ile Cambridge geleneğinden ayrılmış ve karşısında yer almıştır.

"[...] madun kelimesini "sınıf, kast, yaş, cins-kimlik (*gender*) bakımından her türlü alt ve aşağı derecede yer alanlar için kullanmıştır. Kolektife göre, 'madun' yukarıya doğru ve bir anlamda dışa dönük toplumsal devingenlik ile ilişkisi kesilen insanlar ve gruplar anlamına gelir. Bu aynı zamanda, bu insanların ve grupların sömürgeci özneyi üreten kültürel hatlardan da kopmuş olduğu anlamına gelir. Arşiv kayıtlarının ve belgelerinin hâkim olan tarafından tutulmuş olmasından hareketle kolektif, madun kavramıyla Hindistan'ın sömürge olması ve ulus-kimliği benimsemesi sürecinde "elitin oynadığı rol ve bu rolün elitler tarafından nasıl yorumlandığını" göstererek elitist tarihyazımı ile oluşturulan ulus/devlet kurgusunu sorunsallaştırmıştır." (Yetişkin, 2013).

Madun Araştırmaları Kolektifi'nin başını, Gramsci'nin madun kavramını Hindistan tarihyazımında kullanan ve Hindistan'daki çiftçi ayaklanmaları üzerine çalışan Ranajit Guha çekiyordu. Grubun bir diğer önemli ismi de tarihe yapıbozumcu, Marksist ve feminist açılardan yaklaşan Gayatri Chakravorty Spivak'tı. Spivak, "1985 yılında yazdığı 'Can The Subaltern Speak?' ve 'Deconstructing Historiography' başlıklı iki makaleyle emperyalizmin ve sömürgeciliğin entelektüel üretimdeki kurucu işlevinin sorunsallaştırılmasına odaklanarak yapıbozumcu, feminist ve Marksist bir yaklaşımla madun kavramını yeniden inşa etti ve epistemik şiddeti tartıştı." (Yetişkin, 2010: 9-14). Spivak, hemen hemen bütün yazılarında Hindistan tarihinin sömürgeleştirenin gözünden anlatıldığını, bu haliyle de bu tarihin aslında İngiliz yöneticilerinin tarihi olduğunu öne sürüyordu. Guha, Spivak ve diğer madun araştırmacıları, tabî kılınanların sesini duyurmaya taliptiler. Zira ister sömürgecilere direnmiş, ister onlarla işbirliği yapmış olsunlar, doğrudan doğruya sömürgeleştirilmiş topraklarda yaşayanlara söz vermeyen, onları özne olarak tarif etmeyen her tarih çalışması emperyalist hegemonyayı yeniden inşa etmeye mahkûmdur. (Bier, 2010; 2011). Madun Araştırmaları Kolektifi'nin açtığı bu yol, Edward Said'in *Şarkiyatçılık*'ıyla birlikte daha sonra dünyanın sömürgeleştirilmiş diğer bölgelerindeki tarihçilere, sosyal bilimcilere de ışık tuttu.

Ranajit Guha, *Dünya-Tarihinin Sınırında Tarih*'te, okuru kitabına verdiği ad üzerine düşünmeye davet eder. Birisinin çıkıp pekâlâ "sınır sözcüğünün başlıkta, Dünya-tarihi gibi hiç mi hiç sınırlandırılmamış gibi görünen bir göndergenin yanında ne işi var?" diye sorabileceğini yazar Guha. Yazar, bunu "tam da böylesi bir soruyu kışkırtmak ve bu göndergenin sorgusuz sualsiz kabul edilen aşikârlığını ortaya çıkartarak sorgulanabilmesi sağlamak" için yaptığını açıklar. "Eğer *sınır*," der Guha, "Aristoteles'in tanımladığı üzere, 'dışında hiçbir şeyin bulunmayacağı ilk şey ve içinde her şeyin bulunabileceği ilk şey' ise bu sözcüğün başlıktaki işlevi, Dünya-tarihinin öncesine uzanan alanı keşfetme çabamızın bir işareti olarak görülebilir." (Guha, 2006: 20-21). Bu, V. Y. Mudimbe'nin, Afrika -özellikle de Sahraaltı Afrika özelinde- bu alan, "Afrika'nın geleneği denilen şeyle sömürgeciliğin yaydığı modernlik arasındaki orta alan" dediği alandır. (Mudimbe, 2017: 117). Yine Mudimbe'nin, Samir Amin'den alıntılıyarak,

dediği gibi: "Geçmişin kalıntılarının, özellikle de hâlâ canlılığını koruyan yapıları (kabile bağları gibi), genelde yeni yapıları saklamaya devam ederek (kabile bağlarının kapitalist sistemdeki konumlarıyla tanımlanan gruplara ya da sınıflara dayalı olması) varlığını sürdürdüğü kentleşmiş bir alan." (Amin, 1974: 377; Mudimbe, 2017: 117). Bu alanı kendi özgünlüğü içinde anlamak da, "dünya-tarihini, onun sınırları içinde nelerin düşünülmemeyeceği çerçevesinde düşünmeyi," başka bir ifadeyle "tarihsel düşünüşün sınırını araştırmayı" gerektirir. Bu düşünme biçimi, Afrika'yı -sömürgecilik mirasını sorunsallaştırmasıyla- yine sömürgecilik üzerinden tarif eden postkolonyalizmden farklıdır. Bu fark sömürgeci-sömürülen ayırımının dışında, dolayısıyla da çoğunlukla karanlıkta bırakılan bir alana bakmasından kaynaklanır. Yine bu fark, Afrika'yı devlet sorunsallaştırmasının dışına taşımaya hizmet eder. Şüphesiz, "sömürgecilik deneyimi, bugün bakıldığında Afrika tarihinde kısa bir zaman dilimine denk düşüyor olsa da hâlâ gerilimli ve tartışmalı bir dönem, zira en hafif deyimle, yeni bir tarihsel biçime ve Afrika gelenekleri ve kültürleri üzerine bambaşka tartışmaların olasılığına işaret [eder]." (Mudimbe, 2017: 117). Başka bir ifadeyle, Afrika tarihinin sömürgecilik döneminden bağımsız ele alınması pek mümkün değil. Bununla birlikte, sömürgeleştirme yapısının "en uç tezahürlerinde bile Afrika'nın bugünkü marjinalliğinin yegâne açıklaması olmayabileceğini" de teslim etmek gerekir (Mudimbe, 2017: 118). Burada yapılması gereken, "geçmişin tek bir tarihsel yörüngeye sahip olduğunu reddederek geleceğin, o gün için geçerli iktidar yapılarının sömürgesi haline gelmesine karşı çıkan alternatif tarihsel yörüngeler üzerinde yönünden düşünülebilmesinin yolunu açmak"tır. (Dirlik, 2005: 35). İşte bu noktada biz köleliğin ve köle ticaretinin bu önermelerin kesişim kümesi olduğunu öne sürüyoruz. Kesişim kümesidir zira 1) "her miras kendine özgü baskı ve sömürü tarzlarını içerir" (Dirlik, 2005: 36-37); 2) Afrika'da köleliğin ve köle ticaretinin gelişim süreci bize hem sömürgeciliğin hangi mevcut tahakküm yapıları üzerine kurulup yükseldiğine, hem de Afrika'nın sömürgecilik öncesi tarihine ışık tutar.

SÖMÜRGEÇİLİK ÖNCESİ AFRIKA'DA KÖLELİK⁹

Doruk Çamlıbel'in Pierre Bourdieu'den alıntıyla ifade ettiği gibi, "toplumsal dünya algısı, bu dünyada yer alan tahakküm ağının açığa çıkarılmasıyla başlar" ve "böyle bir dünyada sosyoloğun temel görevi, tahakkümün görünümünü ortaya sermektir." (Çamlıbel, 2011: 420-423). Bu, yalnızca sosyologların değil, genel olarak sosyal bilimcilerin, özel olarak da tarihyazımıyla ilgilenenlerin de görevlerinden biridir. Sadece sömürgecilik faaliyetlerinin değil, genel olarak tahakküm yapılarının temel hedefi "bizatihi insan"dır. Katı kast sisteminden feodaliteye, kölelikten zorunlu çalışmaya geniş bir yelpazeye yayılan ve günümüzde farklı biçimler altında devamlılığını sürdüren tahakküm yapılarının temelinde bu vardır.

⁹ Çalışma boyunca genel olarak kölelik kelimesi kullanılmış. Köle ticaretinin kast edildiği yerlerdeyse "kölecilik" kelimesi tercih edilmiştir.

Patrick Manning, köleliğin yozluk demek olduğunu söyler ve şöyle devam eder: “[kölelik] hırsızlık, yolsuzluk, kaba kuvvet ve kurnazlık demektir. Bu haliyle modern yozluğun sömürgecilik öncesi kaynaklarından birini oluşturur.” (Manning, 1990: 124). Buradan hareketle, Afrika’da sömürgecilik öncesi kölelik de, gerek sömürgecilik dönemi, gerekse bağımsızlık sonrası tahakküm yapılarının ve buna bağlı toplumsal ve siyasal örgütlenmenin kökenini oluşturur, denilebilir.

Afrika halklarının köleleştirilmesi ise hem kökenleri, hem de biçimleri açısından en çok tartışılan ve araştırmacıları zorlayan konulardan biri... Bunun esas sebeplerinden biri, sömürgecilik öncesi döneme dair fazla yazılı belge bulunmaması... Daha açık bir ifadeyle, mevcut kaynaklar en erken 1800’lü yılların sonuna, yani sömürgecilik dönemine uzanıyor. Bu, sömürgecilik öncesi döneme dair üretilmiş bilginin de ağırlıklı olarak Batı kaynaklı olması anlamına gelse de, gerek nicelik, gerek nitelik açısından sözünü ettiğimiz tahakküm ağlarının açığa çıkarılmasına ciddi katkılar sunuyorlar.

Bilinen en eski hukuk belgelerinin arazi, ev, hayvan, vb. ticaretini değil, köle ticareti üzerine olduğu bilinir. Akosua Perbi, örneğin Mezopotamya’da köle ticaretinin M.Ö. 2300’lü yıllardan beri bilindiğini belirtir. (Perbi, 2001; Goody, 1980: 18). Dünyanın pek çok bölgesinde olduğu gibi Sahraaltı Afrika’da da zorla insan çalıştırma biçimi olarak kölelik tarih öncesi zamanlardan yakın geçmişe kadar ve değişik biçimlerde var olmuştur. Pek çok Afrika toplumu, kölelerini ya salt mülkleri ya da aile içine dâhil edilebilecek bağımlı insanlar olarak görmüştür. Köleler aynı zamanda askerî ya da idarî kademelerde mevki edinmek için kullanılmıştır. Daha açık bir ifadeyle, sahip olunan köle sayısı, köle sahibine mevki sağlamanın bir aracı olarak görülmüştür. Köle sahipleri de, köleler de farklı etnik gruplardan geliyor olsalar da çoğunlukla Afrikalı ve siyahî olmuş, bu köleler çoğunlukla hizmetçi, eş ya da metres olarak ya da köle sahibinin statüsünü güçlendirmek için kullanılmıştır. Kölelik tarih öncesi zamanlara uzansa da, Afrika’da geleneksel anlamda kölelik 7. yüzyılda, aslen de Müslüman Araplar ve Avrupalılar olmak üzere Afrikalı olmayan iki grup tarafından başlatılmıştır. Müslüman Araplar 7. yüzyıldan neredeyse 20. yüzyıla kadar Doğu, Merkez ve Batı Afrika’ya akınlar düzenlemiş ve buralardan topladıkları siyahî Afrikalıları Kuzey Afrika’ya ve Asya’nın farklı bölgelerine satmışlardır. Avrupalıların sistemi köle ticaretine dahi olmasıysa 15. yüzyılı bulmuş, Avrupalılar bu tarihten köleliğin yasaklandığı 1800’lü yılların ortalarına kadar Batı, Orta ve Doğu Afrika’dan aldıkları milyonlarca köleyi Avrupa’ya, Karayipler’e ve Güney, Orta ve Kuzey Amerika’ya satmışlardır ve/ veya götürmüşlerdir. Birbirine içine geçen bu ikili köle ticareti dalgasının Afrika’nın ekonomik, siyasi ve toplumsal yapıları üzerinde de ciddi etkileri olmuştur. Ancak kölelik Afrika’ya ihraç edilmiş değildir. Arap ve Avrupa kaynaklı kölelik/ köleleştirme faaliyetlerinden çok öncesine dayanan bir tarihi vardır. Başka bir deyişle, 7. yüzyılda başlayan ve 15. ve 16. yüzyıllardan Avrupalıların da dâhil olduğu dış kaynaklı (*exogenous*) köle

ticareti anlattığımız sürecin yalnızca bir parçasıdır. Bunun bir diğer ayağı da “yerli kölecilik” diyebileceğimiz köleleştirme faaliyetleridir. Bu bilgiler ışığında, Afrika’da köleliği Afrika içi ve Afrika dışı olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Afrika dışı kölelikse Transatlantik, Trans-Sahara ve Hint Okyanusu kölelik sistemleri olarak üçe ayrılır. En erken 1890’lı yıllara uzanan yazılı belgelerse, temel olarak dört ana döneme işaret eder: 1) 7. yüzyılda başlayan ve 11. Yüzyılda sistematik bir nitelik kazanıp 16. yüzyıla kadar hâkim olan Orta Çağ İslam dönemi; 2) 16. yüzyılın sonlarından 19. yüzyıl başına kadar uzanan Transatlantik dönem; 3) Köleliğin meşru ve hukukî bir nitelik kazandığı 19. yüzyıl ve son olarak 4) 1890’dan 1940’a, yani bir kurum olarak köleliğin kaldırılışına kadar geçen son safha... (Lovejoy, Kopytoff ve Cooper, 1979: 21-22). İlk dönemde köleleştirme/köle ticareti Kuzey Afrika’daki daha geniş İslam dünyasıyla ve Hint Okyanusu bölgesiyle doğrudan ilişkide olan bölgelerde yoğunlaşmıştır. Bu sebeple, bu dönemdeki kölecilik faaliyetleri kuzeydeki savan bölgeleriyle Doğu Afrika kıyılarında gelişmiştir. İkinci dönem, bir önceki dönemin kölecilik faaliyetlerinden etkilenmemiş ya da çok az etkilenmiş bölgelerin de kölecilik sistemine dahil edilmesine tanıklık etmiştir. Atlantik havzasındaki kıyı bölgelerinin etkilendiği bu dönemde, kölelik İslam’la değil, Avrupa’nın köle talebine daha fazla maruz kalan halkların toplumsal yapısına ve kozmolojisine bağlı olarak akrabalık ilişkileriyle özdeşleştirilmiştir. Köleliğin neredeyse bütün kıtaya yayılması ve hukukî bir nitelik kazanmasıysa, 1884-85 Berlin Konferansı sonrasında, yani Avrupa sömürgeciliğinin de neredeyse yasallaştırıldığı 19. yüzyıla rastlar. 1890’dan 1940’lara uzanan son dönem, büyük ölçüde (yerli/ iç) köleliğe bağlı toplulukların ve ekonomilerin, tamamıyla sömürgeciliğe tabî olduğu ve başka toplumsal ve ekonomik örgütlenme türlerinin ortaya çıktığı dönemdir. Bu dönem, sömürgeciliğin doyma noktasına erişip ardından düşüşe geçtiği ve nihayetinde sonlandığı dönem olma özelliğine sahiptir. 1940’lar, yani İkinci Dünya Savaşı dönemi ve sonrası, 1950’li yılların sonunda gelen bağımsızlık süreçlerinin başıdır. Lovejoy, Kopytoff ve Cooper’ın ifade belirttikleri gibi, üçüncü ve dördüncü safhalar bir bütün olarak da görülebilir, zira köleliğin kaldırılması yönündeki eğilimin güç kazandığı yılları kapsar. (Lovejoy, Kopytoff ve Cooper, 1979: 22). Afrika toplumlarının çeşitliliği göz önünde bulundurulduğunda, bu dört dönemin gelişmelerinin bölgeden bölgeye değişmesi doğaldır. Bu çeşitlilik, özellikle sömürgecilik öncesi köleliğe dair bir genelleme yapılmasını güçleştirmektedir. Bununla birlikte, köleliğin dış dünyayla (pazarlarla) daha fazla teması olan bölgelerden pazarlarla etkileşimi daha zayıf olan bölgelere doğru yayılan bir sınırı takip ettiğini söylemek mümkündür. Yukarıda temel aldığımız dönemselleştirme, bu sınırın yayılmasındaki ve yönündeki büyük değişikliklere işaret alır.

Suzanne Miers ve Igor Kopytoff, Afrika’daki kölelik kurumlarına dair önemli araştırma ve bulguları sundukları *Slavery in Africa: Historical and Anthropological Perspectives* adlı kitaplarının giriş bölümünde, insan icadı bir kurum olarak köleliğin Afrika’daki karşılığıyla Batı’daki kölelik

modellerinin birbirlerine benzemediklerini ileri sürerler. Batı'daki kölelik tanımını biçimlendiren "karakteristik demedi"nin Afrika'daki kölelik kalıplarına uymadığını belirtirler. (Miers ve Kopytoff, 1977, (Philips, 2003-2004: 37). Yazarlara göre Afrika köleliğini Batı tipi kölelikle karşılaştırmak ya da evrensel bir kölelik tanımı yapmaya çalışmak sonuç vermeyecek bir "semantik çaba"dır. (Miers ve Kopytoff, 1977). Miers ve Kopytoff böyle bir karşılaştırma yapmak yerine, somut örnekler üzerinden kölelik kurumunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacak bir çerçeve oluşturur ve bunu da akrabalık bağları üzerinden yaparlar. Buna göre, köle her şeyden önce dışarıdan gelen bir yabancıdır, ele alınan toplumu tanımlayan akrabalık bağları içinde yer almayan, dolayısıyla da bu bağların verdiği haklara sahip olmayan biridir. Yazarlar bu tanımla, *köksüz dışarıklılar (marginal outsiders)* ile özgür olan aile bireylerini karşı karşıya getirirler. Dirk Bezemer, Jutta Bolt, Robert Lensink de "Slavery, Statehood ve Economic Development in Sub-Saharan Africa" isimli makalelerinde "yerli kölecilik" olarak adlandırdıkları Afrika içi köleciliğe odaklanırlar. Bunu yaparken de, kıta içindeki köleleştirme faaliyetlerini, Afrika dışından gelenlerin, yani, Araplar ve Avrupalılar tarafından yürütülen ve "köle ihracı" adını verdikleri faaliyetlerden ayırırlar. (Bezemer, Bolt ve Lensink, 2014: 6-7). Afrika yerli köleciliği, hem köleleştirmeyi, hem de kıta içinde yapılan köle ticaretini ifade eder. Afrikalı köleler savaş, ceza, kaçırma yoluyla ya da ödenemeyen borca karşılık elde edilirdi. Köleliğin temel mantığı, dışarıklılardan, kendilerini şu ya da bu şekilde içinde buldukları topluma ait hak ve ayrıcalıklardan yararlanmaya haklarının olmadığı, dolayısıyla da ekonomik, siyasi ve/ veya toplumsal gerekçelerle sömürülebilecekleri fikri üzerine kuruluydu. Dışarıklılardan ortak noktası başka bir etnik gruba ait olmaları, yani, bahsi geçen toplulukla -o topluluğa kimliğini veren, o topluluğu tanımlayan- aile bağının bulunmamasıydı. Aynı kasabadan olan bir kölenin değeri düşüktü, zira o kölenin aile bağıyla bağlı olduğu topluluğa dönme riski vardı. Dolayısıyla makbul köle geçmiş bağlarından tamamen koparılmış olanlardı. Başka bir deyişle, ele geçirilen bir köle ne kadar uzaktan geliyorsa o kadar değerli, yani pahalıydı. Uzak mesafe köle ticaretinin tercih edilmesinin temel sebebi buydu. Aralarında John Thornton, Martin A. Klein, Jack Goody ve Frederick Cooper'ın bulunduğu pek çok yazar ve araştırmacı, köleliğin sömürgecilikten çok daha eski bir tarihi olduğunu ortaya koymuşlardır. Mesela Akosua Admoma Perbi, Gana'da köleliğin sömürgecilikten önce geldiğini, on altıncı ve on dokuzuncu yüzyıllarda sömürgecilikle yan yana gittiğini, hatta sömürgecilik sonrasında da varlığını sürdürdüğünü anlatır. (Perbi, 2004). Burada esas olan, köleliğin ne olduğunu, nasıl tanımlandığını anlamaktır. Örneğin, Paul Lovejoy "Slavery in the Context of Ideology" başlıklı makalesinde köleliğin üç temel özelliğini belirtir. Buna göre köleler "mülktür, içinde buldukları toplulukla akrabalık bağı içinde değildirler ve statüleri gönüllülüğe değil, baskıya dayanır." (Lovejoy, 1981). Orlando Patterson, 1982 tarihli olmasına rağmen bu alanda yapılan çalışmalara ışık tutmaya devam eden *Slavery and Social Death. A Comparative Study* adlı yapıtında, köleliği doğuştan ötekileştirilen ve genellikle onursuz addedilen kişiler üzerinde kurulan sürekli ve şiddetli

tahakküm olarak tarif eder (Patterson, 1982). Başka bir deyişle, akrabalık ilişkilerinin temel ilke kabul edildiği topluluklarda köle bir anlamda soysuz, köksüz yabancı anlamındadır. Yabancılık, başlı başına köksüzlüğü ifade eder. Böyle topluluklarda köleler köksüz oldukları için mülk olarak görüldükleri gibi, mülk oldukları için de köksüz addedilirler.

Araştırmalar, Afrika içi köleciliğin temel olarak iki şekilde yapıldığını gösteriyor. Buna göre, siyaseten daha merkezî bir yapıya sahip topluluklar yüksek yoğunluklu, ademimerkeziyetçi topluluklarda düşük yoğunluklu bir kölelik sistemi uygulamışlardır. Bu sistemde –sayıca fazla, hatta bazen içinde buldukları topluma göre çoğunluk durumunda olan- köleler ayrı köylerde yaşarlardı. Akrabalık bağının formalite olduğu kimi durumlarda, kölelerin sahipleriyle aynı arazide yaşadıkları olsa da, aileyle aynı mekânda bulunmazlardı. Köleler ağır işlerden sorumluydular ve yakından takip ediliyorlardı. Diğer kölelerle ve sahipleriyle hemen hemen hiç bağlantıları yoktu. Kölelikten çıkmak son derece nadir rastlanan bir durumdu. Aristokrasinin babadan oğula geçmesi gibi, kölelik de benzer bir şekilde aileden çocuğa geçiyordu. Bu, kölelik sistemine devamlılık kazandırıyor ve tahakküm ilişkilerini güçlendirerek yeniden üretiyordu. Bezemer, Bolt ve Lensink'in Martin A. Klein'in çalışmasına atfen belirttikleri gibi, Soninke, Dyula ve Hausa¹⁰ kölelerinin yaşama koşulları hemen hemen aynıydı.

Düşük yoğunluklu kölelik sistemlerindeyse kölelerin evlat edinilme ya da evlilik yoluyla geniş aileye katılma şansı olabiliyordu. Sahipleriyle aynı evde yaşayabiliyorlar, onlarla yüz yüze iletişim kurabiliyorlardı. Bu tür köleler ev işlerinde, çiftliklerde çalıştırılıyor, daha çok da sahiplerinin statüsünün göstergesi olarak kullanılıyordu. Ticaret yapabiliyor, devlet memuru olabiliyor ya da orduya katılabiliyorlardı. Kölelerin bu işlere kabul edilmesinin nedeni köksüz ve güçsüz olmalarıydı. Dolayısıyla kaderleri hizmet ettikleri ailenin durumuna bağlıydı. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, kölelerin aileye katılma şansı da vardı. Ele geçirilmiş olanların aksine, köle doğmuş olanlar, köle sahibinin akrabalık sistemine dâhil edilebilir, böylelikle evlenebilir, toprak sahibi olabilirdi. Sahiplerinin işlerini yapmaları gereken belirlenmiş iş saatleri dışında kendi işlerini yapabilirlerdi. Köle sahiplerinin köleleri üzerinde mutlak gücü yoktu ve onları keyfî şekilde öldürmeleri de yasaktı. Kötü muamele cezaya tabiydi. Düşük yoğunluklu kölelik sistemlerinde kölelerin kasaba şefliğine yukselebildiği (Sierra Leone'daki Mende köleleri gibi), bir iktidar sembolü kabul edilen sandalyeye oturma hakkına sahip oldukları (Asante köleleri gibi). Ancak bütün bunlar, tahakkümün zayıf olduğu değil, sadece esnek olduğu anlamına gelir. Örneğin, köleler davranış, giyim-kuşam ve yeme-içme konularında sıkı

¹⁰ **Soninkeler:** Çoğunluğu Mali'nin batı kısmında yaşayan ve Fulaniler olarak da bilinen Pöller'le birlikte İslâmiyet'i kabul eden ilk Batı Afrikalı halk. Kökenleri Gana İmparatorluğu'na uzanır; **Dyulalar:** Mali'nin Manding dilini önemli etnik gruplarından birini oluşturan halk; **Hausalar:** Büyük bölümü Nijerya'nın kuzeybatısı ile Nijer'in güneyinde yaşayan ve bölgenin en büyük etnik grubunu oluşturan halk. Büyük çoğunluğu Müslüman olan Hausalar'ın az sayıdaki pagan topluluğuna Maguzava (Bunjava) adı verilir.

kurallara tabîydiler. Özellikle de ele geçirilmiş olan köleler (yani sonrada köleleştirilmiş olanlar) ağır baskı altında tutuluyordu. Aileleri üzerinde de hakları yoktu. Bir kölenin çocukları üzerinde hakkı olmaz ve onlar hakkında karar veremezdi. Bir köle olduğunda sahip oldukları doğrudan sahibine geçerdi.

Başka bir deyişle, ister yüksek, ister düşük yoğunluklu olsun, köleliğe geçiş zorla, şiddetle olur; köle yapılan kişi toplumsal kimliğinden kopararak köksüzleştirilir ve kendisine yabancı bir sistemin sınırında yaşamak zorunda bırakılırdı. İşte bu şekilde kurulan ve sağlamaştırılan tahakküm yapıları, sömürgecilik döneminde devralınmakla kalmamış, sömürge yönetim biçimlerini de doğrudan etkilemiştir. Ayrıca, “dünya-tarihinin sınırındaki” Afrika tarihinin de iç sınırlarını oluşturmuştur.

SONUÇ

Bilgi üretimi sadece içinde bulunulan konjonktürün gerekliliklerinden doğmakla kalmaz, aynı zamanda çok yönlü ve çok katmanlı bir çalışmadır. Arkeolojiden sosyolojiye, antropolojiden etnolojiye, iktisattan uluslararası ilişkilere, sosyal bilimler birbirlerinden beslenerek ilerler. Bunlar arasından arkeoloji, etnoloji ve sosyolojinin (modernliğin iddialarına bir tepki olarak ortaya çıkmış olsa da) çoğunlukla 18. ve 19. yüzyıllarda, yani bir yandan sömürgecilik faaliyetlerinin yoğunlaştığı, diğer yandan da toplumsal hareketlerin hız kazandığı bir dönemde gelişmeye başlaması tesadüf değildir. Bu bilim dallarının ve disiplinlerin böylesi bir dönemde ortaya çıkması, hem döneminin ihtiyaçlarına hizmet eder, hem de o dönemin temel özelliklerini ortaya koyar. Sistemik bilgi üretimiyle belli bir birikim oluşturulmasıyla mümkündür. Bu çalışmada, Afrika’ya dair bilgi üretiminin nasıl üretildiğine, bu bilgi üretimindeki temel meselelere açıklık getirmeye çalıştık. Afrika çalışmalarının temel sorununun bu bölgenin tarihinin yazımı, bunun sebebinin de Afrika tarihinin genel olarak sömürgecilikten başlatılması olduğu fikrinden hareket ettik. Bu fikir bizi, yukarıda da belirttiğimiz üzere, sömürgecilik gibi kuralları, yapıları son derece katı olan bir tahakküm pratiğini, kıta halklarının köleleştirilmesi üzerinden analiz etmeye götürdü. Böyle bir analiz, Afrika’ya dair algının, ancak burada kurulmuş tahakküm ağlarının ve bu tahakkümün görünümünü ortaya sermek anlamına geliyordu. Afrika’nın köleleştirilmesi sürecinin Batılıların kıtaya ayak basmasından en az yedi asır öncesine uzanması, bizi sömürgecilik öncesi Afrika’da kölelik konusuna yönlendirdi. Böylece, hem Afrika’nın Batı öncesi tarihini irdelemek, hem de sömürgeciliğin, tahakkümün Afrika’da hangi temellere dayandığını anlamak mümkün olacaktı. Başka bir deyişle, Batılılar Afrika topraklarına vardıklarında, asırlardır süren bir pratiği devralıp geliştirmişlerdi. Bu çalışmada, bu pratiğe dair temel bilgileri sunmayı, böylelikle Afrika’daki tahakküm yapılarının izini sürmeyi ve böylelikle, Afrika’ya dair tarihsel bilginin sınırlarını genişletmeyi amaçladık.

KAYNAKÇA

- African Online Digital Library (2018.) Africa: The Past & Present. The Podcast about African History, Culture, and Politics. <http://afripod.aodl.org/tag/slavery/>, (23.03.2018).
- Akçay, Ahmet (2017a). "Kusurlu Bir Bakışın Ötesinde Afrika," Hece, Afrika. 500 Yıllık Serencamın Hikâyesi, 1 (246/ 247/ 248): 5-12.
- Akçay, Ahmet (2017b). "Koffi M. Kouakou İle Afrika'nın Dünü Ve Bugünü Üzerine," (Çev.) Aydın, İsmail, Hece, Afrika. 500 Yıllık Serencamın Hikâyesi, 1 (246/ 247/ 248): 37-69.
- Akkaya, Adem (2015). "Sömürgecilikten Yeni Sömürgeciliğe: Küresel Rekabette Sahraaltı Afrika," Bildiriler Kitabı – Iı, Iv. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi, 109-122.
- Alesina, Alberto Vd., (2003). "Fractionalization," Journal Of Economic Growth, 8 (2): 155-194.
- Amin, Samir (1974). Accumulation On A World Scale: A Critique Of The Theory Of Underdevelopment, Monthly Review Press.
- Amin, Samir (1969). The Class Struggle in Africa, Africa Research Group.
- Arowosegbe, Jeremiah Oluwasegun (2011) "State Reconstruction İn Post-Conflict Africa: The Relevance Of Ake's Political Thought," Economic And Political Weekly, 46 (19): 60-67.
- Bancel, Nicolas Vd., (2010). "Introduction: De La Fracture Coloniale Aux Ruptures Postcoloniales," (Ed.) Mbembe, Achille Vd., Ruptures Postcoloniales, La Découverte, "Cahiers Libres," Paris.
- Bending, Tom (2001). "Telling Stories: Representing The Anti-Logging Movement Of The Penan Of Sarawak," The European Journal Of Development Research, 13 (2): 1-25.
- Berkkurt, A. Günce (2012). "Sosyolojinin Kaçınılmaz Nesnesi Devlet Üzerine: Pierre Bourdieu'nün 1989-1992 Yılları Arasında Collège De France'da Verdiği Dersler," Sosyoloji, 3 (25): 39-56.
- Bezemer, Dirk; Bolt, Jutta; Lensink, Robert (2014). "Slavery, Statehood, And Economic Development İn Sub-Saharan Africa," 57: 148-163.
- Boulbina, Selou vd., (2012/ 2014). "Décoloniser les Savoirs. Internationalisation des Débats et des Luttes," Mouvements, (72): 7-10.
- BIER, Jess (2016). "Subaltern Studies." https://jessbier.files.wordpress.com/2016/02/jbier_subaltern-studies.pdf. (07.03.2018).
- BIER, Jess (2010). "Subaltern Studies," Encyclopedia of Geography. SAGE Publications. http://www.sage-reference.com/geography/Article_n1095.____html. (07.03.2018).

- BOURDIEU, Pierre (2018), "Sembolik İktidar Üzerine," (Çev.) YOĞURTÇU, Kadir, Dr., Academia.edu. https://www.academia.edu/16688886/Sembolik_%C4%B0ktidar_%C3%9Czerine-Pierre_Bourdieu?auto=download. (20.02. 2018).
- Chretien, Jean-Pierre (2013). "Chapitre 11: La Question De La Traite Au Burundi Et Au Rwanda Au Début De La Colonisation Allemande (1890-1906)," (Ed.) Medard, Henri Vd., Traites Et Esclavages En Afrique Orientale Et Dans L'océan Indien, Editions Karthala, Paris.
- Chretien, Jean-Pierre (2009). "Combats Pour L'histoire De L'afrique," *Afrique & Histoire*, 7: 9-11.
- Chretien, Jean-Pierre (2005). "Le Passé Colonial: Le Devoir D'histoire," *Politique Africaine*, (98): 141-148.
- Cooper, Frederick (2009), *Africa Since 1940. The Past And The Present*, Cambridge University Press, New York.
- Cooper, Frederick (1994). "Conflict And Connection: Rethinking Colonial African History," *The American Historical Review*, 99 (5): 1516-1545.
- (Ed.) Cooper, Frederick Vd., (1993), *Confronting Historical Paradigms. Peasants, Labor, And The Capitalist World System İn Africa And Latin America*, University Of Wisconsin Press, Madison, 1993.
- Çamlıbel, Doruk (2011). "Bourdieu: Militan Sosyoloji Ve Simgesel İktidar," (Ed.) İnce, Hilal Onur, *Günümüzde Yeni Siyasal Yaklaşımlar. Eleştiriler - Farklılıklar - Çözüm Arayışları*, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Çeğin, Güney (2015). "'Bilinçdışı Tarihtir' Sözü Hakkında Birkaç Kelâm," (Ed.) Gorski, Philip S. *Bourdieu Ve Tarihsel Analiz*, (Çev.) Akkaya, Özlem, Heretik, Ankara.
- D'almaida-Topor, Hélène (2013). *L'afrique Du 20e Siècle À Nos Jours*, Armand Colin, Paris.
- Davis, David Brion (2000). "Looking At Slavery From Broader Perspectives," *The American Historical Review*, 105 (2): 452-466.
- Dirlik, Arif (2005). *Postkolonyal Aura. Küresel Kapitalizm Çağında Üçüncü Dünya Eleştirisi*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- Engerman, Stanley L. (2000). "Slavery At Different Times And Places," *The American Historical Review*, 105 (2): 480-484.
- Fırat, M.; Ünlü, B. ve Yeşilyurt, N, (2011). "Editörlerden İlk Sayı Mektubu," *Afrika. Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi*, 1 (1): 1-4.
- Gibson, E. M. (1903). "Slavery İn Western Africa," *Journal Of The Royal African Society*, 3 (9): 17-52.
- Goody, Jack (2017), *Tarih Hırsızlığı*, (Çev.) Güven, Gül Çağalı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

- Goody, Jack (2011). "L'hégémonie Du Grand Récit Européen," *Les Grands Dossiers Des Sciences Humaines*, 24 (9): 12-12.
- Goody, Jack (1980). "Slavery In Time And Space," (Ed.) Watson, J.L. Watson. *Asian And African Systems Of Slavery*, University Of California Press, Berkeley; Londra.
- (Ed.) Gorski, Philip S. (2015). *Bourdieu Ve Tarihsel Analiz*, (Çev.) Akkaya, Özlem, Heretik, Ankara.
- Gramsci, Antonio (1988). *Hapishane Defterleri. Tarih, Politika, Felsefe Ve Kültür Sorunları Üzerine Seçmeler*, (Çev.) Somer, Kenan, Onur Yayınları, İstanbul.
- Guha, Ranajit (2006). *Dünya-Tarihinin Sınırında Tarih*, (Çev.) Ünal, Erkal, Metis Yayınları, İstanbul.
- Gürbilek, Nurdan (2015). *Sessizin Payı*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Günaydın, Yusuf Turan (2017). "Kara Afrika Bibliyografyası," *Hece, Afrika. 500 Yıllık Serencamın Hikâyesi*, 2 (246/ 247/ 248): 1121-1164.
- Hart, Keith (2011). "Jack Goody's Vision Of World History And African Development Today," *Goody Lecture 2011*, Max Planck Institute For Social Anthropology Department Iı.
- Howard-Hassmann, Rhoda E. (2007). "Reparations For The Slave Trade: Rhetoric, Law, History And Political Realities," *Canadian Journal Of African Studies / Revue Canadienne Des Études Africaines. Rethinking Rights In Africa: The Struggle For Meaning And The Meaning Of The Struggle / Redéfinition Des Droits En Afrique: Le Combat Pour Leur Trouver Un Sens Et Le Sens Du Combat*, 41 (3): 427-454.
- İktisat Sözlüğü (2018). <http://www.iktisatsozlugu.com/nedir-630-CAMBR%C4%B0DGE%20EKOL%C3%9C>. (2612.2018).
- İnanılmaz Tarih (2018). "Afrika Genel Tarihi," <https://inanilmaztarih.wordpress.com/afrika-genel-tarihi/>. (02.03.2018).
- (Ed.) İnce, Hilal Onur (2011). *Günümüzde Yeni Siyasal Yaklaşımlar. Eleştiriler - Farklılıklar - Çözüm Arayışları*, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Jackson, Robert H. (1986). "Negative Sovereignty In Sub-Saharan Africa," *Review Of International Studies*, 12 (4): 247-264.
- Karatani, Kojin (2017). *Dünya Tarihinin Yapısı*, (Çev.) Karatay, Ali, Metis Yayınları, İstanbul.
- Karatani, Kojin (2013). *Tarih Ve Tekerrür*, (Çev.) Ünal, Erkan, Metis Yayınları, İstanbul.
- Klein, Martin A. (1978). "Review: The Study Of Slavery In Africa," *The Journal Of African History*, 19 (4): 599-609.

- Kopytoff, Igor (1982). "Slavery," *Annual Review Of Anthropology*, 1 (11): 207-230.
- Kusimba, Chapurukha M. (2004). "Archaeology Of Slavery İn East Africa," *The African Archaeological Review*, 21 (2): 59-88.
- Levine, Robert (1973). "Patterns Of Personality İn Africa," *Ethos*, 1 (2): 123-152.
- Lovejoy, Paul (2012). "Documents On Slavery İn West Africa: An Introduction," *African Economic History. Special Issue: Documents Relating To Slave Laws & Practices İn West Africa*, 40: 1-6.
- Lovejoy, Paul (1981). "Slavery İn The Context Of Ideology," (Ed.) Lovejoy, Paul, *The Ideology Of Slavery İn Africa*, Sage Publications, Beverly Hills.
- Lovejoy, Paul; Kopytoff, Igor; Cooper, Frederick (1979). "Indigenous African Slavery," *Historical Reflections/ Réflexions Historiques, Roots And Branches: Current Directions İn Slave Studies*, 6 (1): 19-83.
- Maggio, J. (2007). "Can The Subaltern Be Heard?': Political Theory, Translation, Representation, And Gayatri Chakravorty Spivak," *Alternatives: Global, Local, Political*, 32 (4): 419-443.
- Magid, Alvin (1969). "Political Science Priorities İn Local African Research," *Canadian Journal Of African Studies / Revue Canadienne Des Études Africaines. Special Issue: Rural Africa*, 3 (1): 87-93.
- Makombe, Rodwell (2011). "Breaking Silences: Voicing Subaltern Consciousness İn Mtutuzeli Nyoka's *I Speak to the Silent*," *Otherness. Essays and Studies*, (2): 2. http://www.otherness.dk/fileadmin/www.othernessandthearts.org/Publications/Journal_Otherness/Otherness_2.2_new/Rodwell_Makombe_-_Breaking_Silences.pdf, (23.04.2018).
- Mann, Micheal (2017). *İktidarın Tarihi III: Küresel İmparatorluklar Ve Devrim, 1890-1945*, (Çev.) Günden, Ali Rıza Günden; Balkılıç, Özgür Phoenix, Ankara.
- Mann, Micheal (2013). *İktidarın Tarihi I: Başlangıcından 1760'a Kadar Toplumsal İktidarın Kaynakları*, (Çev.) Kolay, Emre, Sevimli, Olcay; Torlak, Soner; Saraçoğlu, Esin Phoenix, Ankara.
- Mann, Micheal (2013). *The Sources Of Social Power, Vol. 4: Globalizations, 1945-2011*, The University Of California Press. Los Angeles.
- Mann, Micheal (2012). *İktidarın Tarihi II: Sınıfların Ve Ulus-Devletlerin Yükselişi, 1760-1914*, (Çev.) Gürgen, Ali Rıza; Şaş, Gülben; Efe, Elçin Deniz; Sözen, Hüseyin Ali; Torlak, Soner; Savcı, Bilgesu; Türk, Mehmet Sait Türk, Phoenix, Ankara.

- Manning, Patrick (1990). *Slavery And African Life. Occidental, Oriental, And African Slave Trades*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Manning, Patrick (1983). "Contours Of Slavery And Social Change İn Africa," *The American Historical Review*, 88 (4): 835-857.
- Mert, Ali Osman (2012). *Türkiye'nin Sahraaltı Ülkelerine Yönelik Kamu Diplomasisi Faaliyetleri (2005-2011)*, Uzmanlık Tezi, Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Yurtdışı Türkler Ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Ankara.
- (Ed.) Mbembe, Achille Vd., (2010). *Ruptures Postcoloniales, La Découverte, "Cahiers Libres," Paris.*
- Meisenhelder, Tom (2003). "African Bodies: 'Othering' The African In Precolonial Europe," *Race, Gender & Class, Interdisciplinary Topics In Race, Gender, And Class*, 10 (3): 100-113.
- Miers, Suzanne; Kopytoff, Igor (1977). *Slavery In Africa: Historical And Anthropological Perspectives*, The University Of Wisconsin Press, Madison; Wisconsin.
- Miller, Joseph C. (2009). *The Problem Of Slavery As History: A Global Approach*, Yale University Press, New Haven, Londra.
- Miller, John (2000). "Breaking The Historiographical Chains: Martin Klein And Slavery," *Canadian Journal Of African Studies / Revue Canadienne Des Études Africaines, Special Issue: On Slavery And Islam In African History: A Tribute To Martin Klein*, 34 (3): 512-531.
- Miller, Joseph C. (1977). *Slavery: A Comparative Teaching Biography, Crossroads/ African Studies Association*, Waltham, Massachusetts.
- Moore-Gilbert, Bart (2003). "Plotting The South African Colonial Unconscious: Subaltern Studies And Literary Criticism," *African Identities*, 1 (1): 37-52.
- Mudımbe, V. Y. (2017). "Güç Tartışması Ve Ötekilik Bilgisi," (Çev.) Tuncel, Yeşim Tatlıhan, Hece, Afrika. *500 Yıllık Bir Serencâmın Hikâyesi*, 1 (246/ 247/ 248): 113-137.
- Njoh, Ambe J. (2008). "Colonial Philosophies, Urban Space, And Racial Segregation İn British And French Colonial Africa," *Journal Of Black Studies*, 38 (4): 579-599.
- Nunn, Nathan (2008), "The Long-Term Effects Of Africa's Slave Trades," *The Quarterly Journal Of Economics*, 123 (1): 139-176.
- Nyoni, Philan, A. (2015). "What Africa Had Before Colonisation," *Opinion*, <https://thisisafrica.me/africa-colonisation/>. (02.03.2018).
- Ojo, Olatunji (2013). "The Atlantic Slave Trade And Local Ethics Of Slavery İn Yorubaland," *African Economic History*, 41: 73-100.

- Öztürk, Ebru Çoban (2011). "Toplumsal Yapılar Ve Şiddet: Ruanda Örneği," Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi, 1 (1): 67-114.
- Öztürk, Ebru Çoban (2010). Modern Devlet, Biyoiktidar, Soykırım. Ruanda Örneği, Adres Yayınları, İstanbul.
- Patterson, Orlando (1982). Slavery And Social Death. A Comparative Study, Harvard University Press, Cambridge.
- Peabody, Sue (2008). "'A Nation Born To Slavery: ' Missionaries And Racial Discourse İn Seventeenth-Centuryfrench Antilles," Journal Of Social History, 38 (1): 113-126.
- Penningroth, Dylan (2009). "Writing Slavery's History," Oah Magazine Of History, Antebellum Slavery, 23 (2): 13-20.
- Perbi, Akosua Adoma (2004). A History Of The Indigenous Slavery İn Ghana: From The 15th To The 19th Century, Sub-Saharan Publishers, Accra.
- Perbi, Akosua (2001). "Slavery And The Slave Trade İn Pre-Colonial Africa," Latin America Studies, 2001 (Illinois Üniversitesi'nde Yapılmış Sunuş, 5 Nisan 2001). <https://latinamericanstudies.org /slavery/perbi.pdf>. (02.03.2018).
- Philips, John Edward (2003-2004). "Slavery As A Human Institution," Afrika Zamani, (11/ 12): 27-48.
- Philips, John Edward (1993). "Some Recent Thinking On Slavery İn Islamic Africa And The Middle East," Middle East Studies Association Bulletin, 27 (2): 157-162.
- Prakash, Gyan (1994). "Subaltern Studies As Postcolonial Criticism," The American Historical Review, 9 (5): 1475-1490.
- Quirk, Joel (2006). "The Anti-Slavery Project: Linking The Historical And Contemporary," Human Rights Quarterly, 28 (3): 565-598.
- Rolingher, Louise (2004). "A Metaphor For Freedom: Olaudah Equiano And Slavery İn Africa," Canadian Journal Of African Studies / Revue Canadienne Des Études Africaines, Vol. 38 (1): 88-122.
- Sen, Som Deep, "De-Westernising Critical Security Studies." www.atlantic-community.org/app/webroot/files/articlepdf/SomdeepSen.pdf. (29.12.2017).
- Sibeud, Emmanuelle (2007). "Du Postcolonialisme Au Questionnement Postcolonial: Pour Un Transfert Critique," Revue D'histoire Moderne Et Contemporaine, Vol. 27, No. 54-4, Ss. 147-155.
- Spivak, Gayatri Chakravorty (1988). "Can The Subaltern Speak?," (Ed.) Nelson Carry.; Grossberg, Lawrence. (Ed.), Marxism And The Interpretation Of Culture, University Of Illinois Press, Champaign, Illinois.

- Spivak, Gayatri Chakravorty (1987). In Other Worlds. Essays In Cultural Politics, Methuen, New York Ve Londra.
- Thorton, John (1998). Africa And Africans In The Making Of The Atlantic World, 1400-1800, Cambridge University Press, Cambridge.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (2017), "Türkiye-Afrika İlişkileri", <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa> (09.12.2017).
- UNESCO (1979). The African Slave Trade from the Fifteenth to the Ninetheenth Century. The General History of Africa. Studies and Reports -2, Reports and papers of the meeting of the experts organized by UNESCO at the Port-au-Prince, Haiti, 31 Ocak-4 Şubat 1948, UNESCO, Paris.
- UNESCO (1974-). General History of Africa Collection (8 cilt). <http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/general-history-of-africa/volumes/> (01.03.2018).
- Walz, Terence (2009). "Pensée 4: The Fruit Of The Africanist Contribution," International Journal Of Middle East Studies, 41 (2): 198-202.
- (Ed.) Watson, J. L. (1980). Asian And African Systems Of Slavery, University Of California Press, Londra; Berkeley.
- Yetişkin, Ebru (2013). "Postkolonyal Düşünce Ve Madun Çalışmalarından Neler Öğrenebiliriz?", Türk Sosyal Bilimler Derneği 13. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi, Ankara, 4-6 Aralık 2013. <http://www.ebruyetiskin.com/postkolonyal-dusunce-ve-madun-calismalarindan-neler-ogrenebiliriz/>. (13.12 2017).
- Young, Robert J. (2016). Postkolonyalizm. Tarihsel Bir Giriş, (Çev.) Köprülü, Burcu Toksabay; Şen, Sertaç Matbu Kitap, İstanbul.
- Zegeye, Abebe Zegeye; Vambe, Maurice (2006). "African Indigenous Knowledge Systems," Review (Fernand Braudel Center), 29 (4): 329-358.